

DONALD DAVIDSONS TOLKNINGSTEORI

FOLKE TERSMAN

1. Bakgrund

Donald Davidson, som idag är en av världens mest inflytelserika språkfilosofer, sysslade några år i början av sin bana åt experimentell psykologi. Davidson hade tagit intryck av engelsmannen Frank Ramseys resultat i formell beslutsteori och ägnade några år på femtiotalet åt att försöka tillämpa dessa i laboratoriemiljö. Detta var i grunden ett behavioristiskt projekt. Men trots att Davidson grep sig an det med stor entusiasm, och ägnade mycken energi åt att utveckla experimentella metoder, så stötte det på allvarliga svårigheter. Svårigheterna föreföll till slut oöverkomliga för Davidson, som övergav projektet.

Davidson övergav psykologin för filosofin. Men intresset för psykologi bestod. Davidsons filosoferande kan med viss rätt sägas vara motiverat av önskan att förstå och förklara varför det behavioristiska projektet hade misslyckats. Detta ledde honom in på en rad språkfilosofiska frågeställningar, och det är inom språkfilosofin, jämsides med medvetandefilosofin, som Davidson gjort sina viktigaste arbeten. En central tes i Davidsons tänkande är för övrigt att dessa discipliner är intimt och ouplösligt förenade.

Liksom många andra moderna amerikanska filosofer står Davidson intellektuellt i skuld till två besläktade tanketraditioner — pragmatismen (C.S. Peirce, John Dewey, m fl), och den logiska positivismen (Rudolf Carnap, Otto Neurath, m fl). Detsamma kan sägas om den filosof som avgjort utövat det största enskilda inflytandet över Davidsons tänkande — W.V. Quine. Medan Quine i mycket kan sägas vara kvar i den positivistiska traditionen så har emellertid Davidson avgjort lämnat den. Davidson tillmäter observationer och observationssatser varken någon

principiellt avgörande semantisk eller kunskapsteoretisk roll. Detta är givetvis förenligt med att han ansluter sig till den närmast triviala versionen av empirismen enligt vilken våra sinnen har en avgörande *kausal* roll för hur vi får kunskap om omvärlden.

Davidsons viktigaste filosofiska arbeten utgörs av en rad kortare uppsatser, varav den första publicerades i början av sextiotalet. Huvudparten av dessa är samlade i de två volymerna *Essays on Actions and Events* (Oxford University Press, Oxford, 1980) respektive *Inquiries into Truth and Interpretation* (Oxford University Press, Oxford, 1984). Dessa samlingsvolymerna utgör den viktigaste källan till kunskap om Davidsons tänkande.

2. Radikal tolkning

Vad är språklig mening? Vad innebär det att en sekvens av ljud eller tecken, utöver sina rent "fysikaliska" egenskaper (att ljuden varierar mellan olika tonhöjder, att tecknen har vissa former, etc), också har en innebörd eller betydelse? Och vad är det vi känner till när vi vet vad någon yttrar eller skriven sats betyder? Så kan man uttrycka några av de språkfilosofiska frågeställningar som sysselsatt Davidson.

Davidsons försök att besvara dessa frågor involverar väsentligen begreppet "radikal tolkning". Hans strategi är närmare bestämt att försöka karakterisera meningsbegreppet genom att förklara hur vi kan skaffa *kunskap* om ett yttrandes eller en skriven sats mening.

Radikal tolkning är projektet att vinna kunskap om vad en persons sats betyder på grundval av information som dels inte förutsätter sådan kunskap, och dels rör i vid mening allmänt observerbara förhållanden. Till den information som är tillgänglig för en radikal tolkare räknar Davidson kunskap om personens språkliga beteenden, exempelvis att hon systematiskt bejakar eller "försanthåller" någon sats under vissa men inte andra omständigheter. Kanske kan radikal tolkning liknas vid hur ett barn lär sig sitt första språk, dvs genom att notera att

föräldrarna yttrar något ord i vissa men inte andra situationer (t ex ordet ”lampa”, som yttras då det finns en lampa i närheten).

Att den information som är tillgänglig för en radikal tolkare sägs röra observerbara förhållanden bör inte ses som ett uttryck för någon positivism från Davidsons sida. Det är snarare ett uttryck för uppfattningen att språket till sin natur är ett socialt fenomen, en tanke som Davidson delar med exempelvis Quine, John Dewey och Wittgenstein. Enligt denna uppfattning är det i princip möjligt att ta reda på vad en persons yttranden betyder på grundval av information som är socialt tillgänglig, och sådan information rör enligt Davidson observerbara förhållanden.

För övrigt ligger väl den information som är tillgänglig för en radikal tolkare långt från positivisternas sinnesdata. Notera att den rör vissa i vid mening psykologiska förhållanden — att talaren försanthåller satser. Det är nog knappast observerbarhet i någon särskilt strikt bemärkelse som Davidson har i åtanke.

3. Davidsons holism

Enligt en vanlig uppfattning så beror varje sats mening på meningen hos de ord som satsen utgörs av. Enligt en annan tanke, som möjligen är mer kontroversiell, så *har* ord en mening endast i kraft av att de förekommer i satser. *Vilken* mening ett ord har beror på vilka satser det förekommer i, samt på hur det påverkar dessa satsers betydelse.

Davidson ansluter sig till båda dessa tankar. Som en konsekvens av dem betraktar han uppfattningen att riktigheten hos en hypotes om en enskild sats mening beror på vad en mängd andra satser betyder, dvs åtminstone sådana satser som innehåller ord som också förekommer i den första satsen. Och *kunskap* om någon enskild sats mening förutsätter på motsvarande sätt kunskap om en mängd andra satsers mening. Denna tes kan kallas ”Davidsons holism”.

Mer högtidligt kan man uttrycka Davidsons holism så att varje sats mening är en funktion av dess strukturella roll i den totalitet av satser som utgörs av det språk

satsen tillhör. Ord har vissa specifika betydelser (och andra semantiska egenskaper) till följd av att det är genom dem de strukturella förhållandena i ett språk kan identifieras.

Målet för radikal tolkning är att konstruera en teori — en tolkningsteori — som beskriver strukturen i talarens språk. I själva verket anser Davidson att det inte är förrän en sådan teori konstruerats, och i viss mån visats gälla för talarens — dvs den tolkades — språk, som tolkaren kan sägas ha nått kunskap om betydelsen ens hos någon enskild av talarens satser.

Davidson tänker sig att en tolkningsteori väsentligen utgörs av en ändlig mängd axiom samt en oändlig mängd teorem (satser som följer logiskt från axiomen, givet vissa härledningsregler). För varje sats i talarens språk finns ett teorem som specificerar satsens ”sanningsvillkor”, dvs vilka omständigheter som är för handen om och endast om satsen är sann. Att antalet teorem är oändligt är väsentligt, eftersom varje naturligt språk potentiellt kan generera en oändlig mängd satser.

Axiomen handlar om de ord som förekommer i satserna, och om ordens semantiska egenskaper, exempelvis deras referens. Genom att teoremen följer logiskt från axiomen kan teorin rimligen göra anspråk på att förklara hur sanningsvillkoren för satserna systematiskt fixeras av de semantiska egenskaperna hos de ord som satserna utgörs av. Att antalet axiom är ändligt är lika väsentligt som att antalet teorem är oändligt. Utan denna kvalifikation skulle tolkaren, med sitt ändliga förstånd, knappast kunna nå förståelse av talarens språk.

Davidsons uppfattning om relevansen för tolkning hos en teori av detta slag kan sammanfattas på följande sätt: En tolkare vet vad någon sats i talarens språk betyder om hon vet (i) att det följer från en tolkningsteori för talarens språk att satsen (ex ”it is raining”) har vissa sanningsvillkor (ex är sann om och endast om det regnar), och (ii) att teorin kan visas gälla för talarens språk med hänvisning till den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning. Enligt ett språkbruk som Davidson ibland tillämpar så vet tolkaren i så fall att satsen betyder att det regnar.

Davidson värjer sig emellertid för att helt enkelt identifiera satsens betydelse med dess sanningsvillkor. Därigenom vill han möjligen betona att det som är väsentligt i sammanhanget inte bara är att satsen "it is raining" är sann i talarens språk om och endast om det regnar i närheten, utan att detta följer från en tolkningsteori som *i sin helhet* kan visas gälla för talarens språk.

4. Språkligt och mentalt

Ovan redogjordes för *vilken* sorts kunskap som är tillräcklig för förståelse av talarens språk. En lika viktig fråga är förstås: hur skaffar tolkaren denna kunskap? Hur kan hon avgöra om en tolkningsteori för talarens språk är korrekt på grundval av den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning?

Information om vilka satser talaren försanthåller är relevant för satsernas betydelse givet följande enkla antagande: en person försanthåller en sats beroende på två faktorer — satsens betydelse (i personens språk), och personens uppfattningar om hur världen förhåller sig. En hypotes om någon sats betydelse kan med andra ord bidra till att förklara att talaren försanthåller satsen, och kan således få stöd från detta faktum.

Å andra sidan förklarar hypotesen det att talaren försanthåller satsen endast om något antagande om vad hon tror förutsätts. En tänkbar förklaring till att talaren försanthåller satsen "the earth is round" är att satsen betyder att jorden är rund (i talarens språk) och att talaren tror att så är fallet. Men antag att talaren *inte* tror att jorden är rund. I så fall har satsen nödvändigtvis en annan betydelse, eftersom det att talaren försanthåller en sats som betyder att jorden är rund (i talarens språk) väsentligen innebär att hon tror att jorden är rund.

Betydelsen hos de satser talaren försanthåller tycks således avgöras av vilka trosföreställningar talaren hyser. Om tolkaren på förhand skulle känna till dessa så skulle hon kunna sluta sig till satsernas betydelser. Problemet är att sådan kunskap, enligt Davidson, inte *kan* förutsättas i radikal tolkning. Talarens trosföreställningar

kan nämligen i sin tur inte identifieras utan att tolkaren redan i ganska stor utsträckning har kunskap om vad talarens satser betyder — särskilt med tanke på att tolkning kräver att tolkaren ganska finmaskigt kan diskriminera mellan olika av talarens trosföreställningar.

Att fastställa vad talarens satser betyder, och finmaskigt identifiera hennes trosföreställningar, är i själva verket sidor av samma mynt. Och radikal tolkning kan karakteriseras som projektet att samtidigt lyckas med bådadera, utan att förutsätta någotdera. Men just genom att ingetdera kan förutsättas förefaller den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning helt kraftlös. För *varje* tolkningsteori för talarens språk finns det nämligen *någon* uppsättning antaganden om vad hon tror som tillsammans med teorin på ett tillfredsställande vis tycks kunna förklara evidensen. Eftersom tolkaren inte på förhand kan antas veta vad talaren tror så ger evidensen ingen som helst vägledning till vilken tolkningsteori som är korrekt. Och ändå är radikal tolkning i princip möjlig, enligt tanken om språkets sociala natur. Hur går detta ihop?

5. Välvillighetsprincipen

Lösningen består i att tolkaren, enligt Davidson, kan anta att talaren i huvudsak är rationell, och i stort sett har samma trosföreställningar som hon själv. Eller, annorlunda uttryckt: hon kan anta att sanningsvillkoren för talarens satser är sådana att de satser talaren försanthåller i regel faktiskt *är* sanna (enligt tolkarens uppfattning om vad som är sant).

Detta antagande är känt som ”välvillighetsprincipen”. Tolkningsteorier som är oförenliga med välvillighetsprincipen betraktas som falsifierade av den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning.

Beteckningen ”välvillighetsprincipen” är egentligen en aning missvisande. Principen bör inte betraktas som ett uttryck för vänlighet från tolkarens sida. Inte heller är den ett ”antagande” i vanlig mening, dvs en slags empirisk uppfattning

som skulle kunna visa sig felaktig. I stället är principen en nödvändig förutsättning för att tolkaren på grundval av den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning skall kunna skaffa sig kunskap om vad talarens satser betyder, samt identifiera hennes trosföreställningar.

Kanske kan välvillighetsprincipens rimlighet och naturlighet lättare inses om den betraktas utifrån sin roll för *konstruktionen* av en tolkningsteori, dvs för själva tolkningsprocessen. Hittills har den ju snarare karakteriserats som en princip relevant för utvärderingen av redan existerande tolkningsteorier.

Davidson tänker sig att tolkaren i första hand utgår från satser som talaren ibland men inte alltid försanthåller, beroende på vad som försiggår i hennes omgivning. Tolkaren försöker så exakt som möjligt karakterisera omständigheterna under vilka talaren försanthåller någon sådan sats. Sedan identifierar hon helt enkelt satsens sanningsvillkor med dessa omständigheter. Om talaren exempelvis bejakar satsen *x* varje gång det regnar i närheten, och bara då, så bör tolkaren anta att satsen är sann (i talarens språk) om och endast om det regnar i närheten. Detta förfarande är en tillämpning av välvillighetsprincipen — följderna är ju att satsen tillskrivs sanningsvillkor givet vilka den är sann då talaren försanthåller den.

När sanningsvillkoren för en mängd satser på detta vis identifierats är det möjligt för tolkaren att urskilja ord, och hur dessa påverkar satsernas sanningsvillkor, dvs preliminärt formulera axiom i tolkningsteorin. Därigenom kan sanningsvillkoren för ytterligare satser fastställas, dvs satser som innehåller ord som förekommer i de satser vars sanningsvillkor redan identifierats. Men också på detta stadium är välvillighetsprincipen nödvändig, bl a genom att den tillåter tolkaren att anta att talaren i regel inte hyser motstridiga trosföreställningar.

Välvillighetsprincipens centrala roll för tolkning har enligt Davidson en rad intressanta och tankeväckande filosofiska konsekvenser. Den mest berömda är kanske förnekandet av möjligheten att begreppsligt eller teoretiskt reducera psykologiska förhållanden till tal om beteenden eller någon annan mer "naturvetenskaplig" vokabulär, dvs den behavioristiska grundtanke som hans egen

experimentella verksamhet på femtiotalet byggde på. Argumentet för denna tes är svärgenomträngligt. Det involverar uppfattningen att de åsikter, önsksningar, etc, som en person hyser bara kan upptäckas om vi antar att de i stort sett är som de *borde* vara (sanna, rationella, etc). Hjärnprocesser, beteenden, etc, kan däremot identifieras utan sådana normativa överväganden. Detta medför, enligt Davidson, att hållbara vetenskapliga lagar som relaterar psykologiska förhållanden till naturvetenskapliga omöjligt kan formuleras. Och sådana lagar är nödvändiga för en reduktion.

En annan uppseendeväckande konsekvens är att välvillighetsprincipen rycker undan fötterna för relativismen, dvs uppfattningen att det finns radikalt olika sätt att uppfatta världen. En radikal tolkare kan upptäcka vilka trosföreställningar en talare hyser endast genom att anta att talaren i stor utsträckning har samma trosföreställningar som hon själv. Eftersom detta är en nödvändig förutsättning för radikal tolkning, och eftersom radikal tolkning i princip är möjlig, så kan vi sluta oss till att tolkarens och talarens och alla andra kommunicerande varelsers världsbild i stor utsträckning överensstämmer.

6. Holismen och förekomsten av oenigheter

Välvillighetsprincipen kan synas oförenlig med den triviala iakttagelsen att människor ofta är oeniga. Detta stämmer inte. Välvillighetsprincipen implicerar att majoriteten av de satser talaren försanthåller är sanna (enligt tolkarens uppfattning om vad som är sant), men inte nödvändigtvis alla. Och i stället för att vara oförenlig med möjligheten för tolkaren att upptäcka att talaren har någon trosföreställning som hon inte delar, så är välvillighetsprincipen en nödvändig förutsättning för detta. Om välvillighetsprincipen inte kunde förutsättas så skulle tolkaren inte ha något skäl att tro att talaren har några bestämda trosföreställningar överhuvudtaget, varken sanna eller falska.

Tolkaren kan exempelvis upptäcka att talaren tror att jorden är platt — att hon försanthåller en sats som betyder att jorden är platt — men bl a bara därför att hon upptäckt att något ord eller någon fras i talarens språk refererar till platta ting genom att notera att talaren tillämpar ordet eller frasen på ting som är just platta. Och detta är ingenting annat än en tillämpning av välvillighetsprincipen.

Metaforiskt kan man uttrycka Davidsons uppfattning så att oenigheter bara är synliga gentemot en fond av gemensamma åsikter. Ju mindre omfattande denna fond är, desto svårare är det för tolkaren att identifiera *någon* bestämd oenighet. Eller: ju fler satser som någon tolkningsteori tillskriver sanningsvillkor givet vilka de är falska trots att talaren försanthåller dem, ju mindre evidens stöder teorin. Och ju mindre evidens som stöder teorin, desto mindre skäl har tolkaren att tro att talaren har de trosföreställningar teorin implicerar att hon har, t ex någon trosföreställning som tolkaren anser vara falsk.

Men att välvillighetsprincipen är förenlig med, och t o m en nödvändig förutsättning för att identifiera oenigheter, utgör naturligtvis ingen *förklaring* till att sådana förekommer. Och kanske borde man kräva av Davidsons teori att den kan tillhandahålla en sådan förklaring.

Ett sätt att förklara förekomsten av oenigheter utgår från holismen, dvs uppfattningen att hypoteser om enskilda satsers betydelser bara kan konfirmeras i den kontext som en fullständig tolkningsteori för talarens språk utgör.

Varje tolkningsteori, särskilt på ett tidigt stadium av tolkningsprocessen, kommer sannolikt att stöta på motinstanser, dvs fall då talaren försanthåller en sats trots att den är falsk (tenligt tolkaren) givet de sanningsvillkor teorin tillskriver satsen. Låt oss anta att tolkaren uppställt en tolkningsteori, som implicerar att satsen x är sann (i talarens språk) om och endast om det regnar i närheten. Låt oss vidare anta att talaren vid något tillfälle försanthåller satsen trots att det inte regnar i närheten. Vilken slutsats bör tolkaren dra från detta?

En möjlighet är att hon, med hänvisning till välvillighetsprincipen, bör sluta sig till att satsen har andra sanningsvillkor än hon först trodde, och försöka revidera

teorin så att den tillskriver satsen sanningsvillkor givet vilka den trots allt var sann (enligt tolkaren) vid det tillfälle talaren bejakade den när det inte regnade. Detta skulle medföra revisioner av teorins axiom, vilket i sin tur skulle påverka vilka sanningsvillkor teorin tillskriver andra satser. Kanske skulle följden bli att talaren försanthåller vissa av dessa andra satser trots att de är falska (enligt tolkaren) givet de sanningsvillkor den numera reviderade teorin tillskriver dem. Och detta talar för att tolkaren bör avstå från att revidera teorin, och acceptera att talaren vid det tillfälle hon bejakade x trots att det inte regnade helt enkelt trodde fel — särskilt om det finns någon rimlig förklaring till att hon trodde fel (t ex att talaren befann sig inomhus). Varje konsistent tolkningsteori kommer förmodligen att stöta på motinstanser som inte kan hanteras med mindre än att tolkaren tillskriver talaren falska trosföreställningar. Och detta utgör en förklaringsgrund till förekomsten av oenigheter (och falska trosföreställningar).

Kanske finns det någon revision av teorin som skulle medföra att den tillskriver satserna i talarens språk sanningsvillkor givet vilka *samtliga* satser som talaren försanthåller är sanna (enligt tolkaren). Men en sådan revision skulle i många fall göra teorin mycket komplicerad. Mängden axiom skulle växa snabbt, och teorin skulle bli svåröverskådlig för tolkaren. Dess värde för att hjälpa tolkaren förutsäga talarens språkliga och andra handlingar skulle minska. Och här döljer sig en annan (men besläktad) förklaringsgrund till förekomsten av oenigheter. Det är rimligt för tolkaren att i vissa fall tillskriva talaren trosföreställningar som hon anser vara falska, eftersom detta förenklar tolkningsteorin, och eftersom en enklare tolkningsteori ofta är att föredra framför andra, vilket ju bara är en instans av en allmän vetenskapsteoretisk princip — att enklare teorier och förklaringar ofta är bättre än andra.

7. Tolkningens obestämdhet

En rad överväganden tycks, som vi sett, vara relevanta för bedömningen av en tolkningsteori — välvillighetsprincipen, teorins enkelhet, samt i vad mån de falska trosföreställningar tolkaren tillskriver talaren på grundval av teorin kan förklaras på ett rimligt sätt. Hur dessa överväganden närmare bestämt styr bedömningen av en tolkningsteori har Davidson inte preciserat i någon särskilt hög grad, och detta vore kanske varken möjligt eller nödvändigt. Men bl a deras vaghet, och möjligheten till konflikter mellan dem, gör att den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning förmodligen inte pekar ut någon unik tolkningsteori för talarens språk som korrekt. Kanske kan den samlade evidensen tillfredsställande, och lika väl, förklaras av flera olika teorier. Davidson anser att utöver den evidens som är tillgänglig i radikal tolkning finns det ingenting som en tolkningsteori kan vara sann i kraft av. Därför sluter han sig till att frågan om vilken av dessa teorier som är sann helt enkelt är innehållslös. De kan med samma rätt sägas vara sanna allihop, vilket är Davidsons version av Quines tes om översättningens obestämdhet (“the indeterminacy of translation”).

Davidsons uppfattning om innebörden av denna obestämdhet är inte särskilt tydlig. Ibland säger han att om två olika tolkningsteorier i samma mån får stöd av den evidens som är tillgänglig för en radikal tolkare, så är detta inte mera anmärkningsvärt än det faktum att temperatur lika väl kan mätas i Celsius- som i Fahrenheitgrader. Båda teorierna registrerar ”samma” sakförhållanden. Men hur detta egentligen skall förstås, och hur Davidsons version av obestämdhetstesens förhåller sig till Quines är inte lätt att veta.

8. Avslutning

När Davidson karakteriserar radikal tolkning vill han inte i första hand föreslå ett praktiskt tillvägagångssätt för tolkare. Snarare försöker han ange under vilka omständigheter påståenden om vad en persons satser eller yttranden betyder är korrekta respektive inkorrekta.

Mycket grovt kan man uttrycka Davidsons uppfattning så att tolkningar av en persons yttranden och satser är korrekta eller inkorrekta i kraft av en viss praktisk kontext, som utgörs av personens språkliga och andra handlingar. Det är denna kontext Davidson försöker avgränsa genom att definiera vilken evidens som är tillgänglig i radikal tolkning. Davidsons uppfattning om hur den praktiska kontexten närmare bestämmer riktigheten hos tolkningar är, som vi sett, en komplicerad historia, som inbegriper holismen och välvillighetsprincipens centrala roll. Men förenklat kan man säga att tolkningars riktighet i sista hand är en fråga om i vad mån de hjälper tolkaren att förklara och förutsäga personens språkliga och andra handlingar.

Kanske är det avsaknaden av en väldefinierad praktisk kontext som gör det mindre rimligt och intressant att tala om objektiv riktighet hos tolkningar av musikstycken och andra konstnärliga uttryck. Drömtolkningar intar en intressant mellanposition. Här finns en praktisk kontext genom deras roll exempelvis i psykoterapi. Men här finns också en stor obestämdhet, både med avseende på *vad* som är relevant för tolkningars riktighet, och *hur* detta är relevant.

Slutligen kan sägas om Davidson att han är något så ovanligt i dagens akademiska filosofi som en systembyggare. Varje komponent i hans filosofiska system är intimt förknippad med, och bör förstås i ljuset av de övriga. Jag har främst redogjort för Davidsons syn på tolkning och mening, och utelämnat många av hans medvetandefilosofiska uppfattningar. Det är nog inte förrän man satt sig in också i dessa komponenter av hans filosofiska system som man till fullo kan inse vilken originell och nyskapande filosof Davidson är.